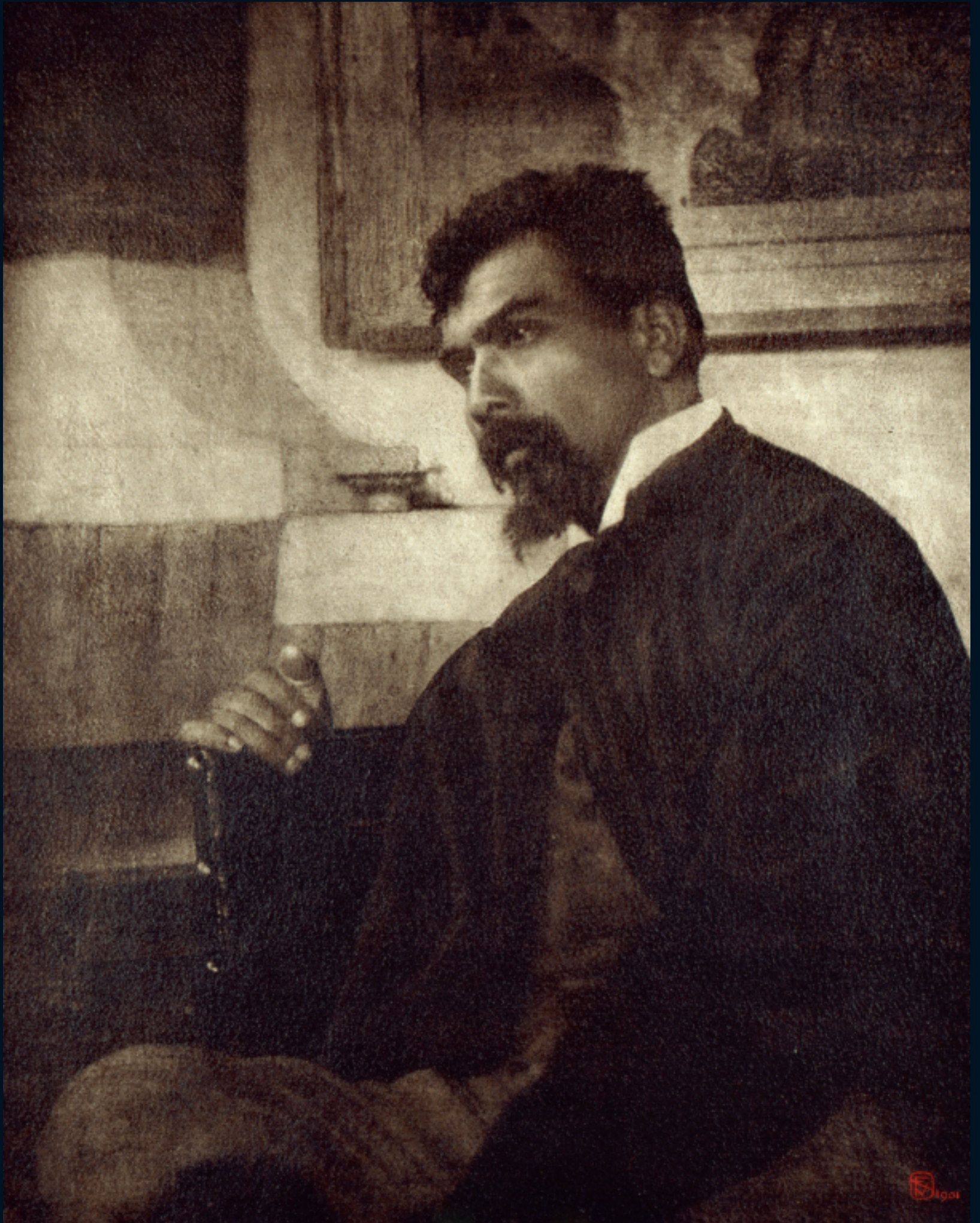

JAN TOOROP
ZANG DERTIJDEN

Friedrich Victor Spitzer
Portret van Jan Toorop, 1903
Gummi-druck
Kaiser Wilhelm Museum, Krefeld

GERARD VAN WEZEL

Jan Toorop

Zang der tijden

Inhoud

6

HET MODERNE LEVEN

- 9 **Vooraf**
- 12 *Melancholie*
- 14 **Eerste successen: het eigentijdse leven**
- 16 **Een westers geschoolde kunstenaar**
- 20 **1883-1884 / 1885-1886 / 1887-1889 / 1889-1891**

HET NIEUWE EN MYSTIEKE LEVEN

- 45 **De strijd tussen goed en kwaad**
- 47 *Les Vieux songeurs crédules*
(Oude bijgeloovige Droomers)
- 50 **1891-1892**
- 56 *Une Génération nouvelle*
(De Jonge Generatie)
- 57 *Oude Tuin der Weeën*
- 60 **1892**
- 66 *O Grave, where is thy Victory?*
- 69 *De drie bruiden*
- 70 **Versierde enveloppen**
- 76 **De autobiografische treurboom**
- 80 **1892-1893**
- 86 **Op zoek naar een monumentale kunst**
- 86 *Des Chants de notre heure*
(Zang der tijden)
- 91 **1893-1894**
- 98 **Art nouveau**
- 98 *Leda's meditatiën*
- 100 **1894-1900**
- 106 **1897-1903 (boeken)**
- 108 **Een verfijnde tekenstijl**
- 108 *Een zaaier*
- 109 *Elsenore*
- 112 **1895-1896**
- 121 **De Sphinx voltooid**
- 124 **1897-1898**

- 129 *See bei stürmischem Wetter*
(Zee (Sterke Z.W. wind met zon))
- 130 *Kind mit Buch*
(Kindje met boek (Charley Toorop))
- 132 1898-1900/03
- 140 *I sit and look out*
- 142 **Vroege verzamelaars**
- 144 1899-1901
- ARBEID EN GELOOF
- 147 **‘Weer eene nieuwe periode van mijn arbeid’**
- 147 *Geloof en loon*
- 148 Een slecht huwelijk
- 151 *Dorpelwachters van de Zee*
- 153 IJdel gedrag of een ‘kleur-neuriënde dichter’
- 155 ‘Wat kan Toorop met zijn aard vinden in het Katholicisme?’
- 157 Van art nouveau naar nieuwe kunst
- 158 **De pui voor Kunsthandel Oldenzeel in Rotterdam en de controverse tussen art nouveau en nieuwe kunst**
- 164 1903-1904
- 168 De Beurs van Berlage
- 170 De tableaux voor de voorhal:
Verleden – Heden – Toekomst
- 173 De tableaux in de zalen van de Graan- en Effectenbeurs
- 175 Positieve en negatieve reacties
- 180 1901-1904/07
- 183 **Overzichtstentoonstelling en kunsthistorische belangstelling**
- 184 ‘Een fanfare van licht en kleur’
- 184 Een divisionistisch septiek
- 186 1901-1903
- 188 1905-1908/1909-1913
- 198 Geschilderde portretten
- 198 ‘Buiten alle techniek om’
- 199 Techniek, kleur en lijn
- 200 Parallele stromingen

- 205 De Sint-Aloysiuskapel: ‘streng gestyleerd naar kleur én constructie’
- 209 Toenadering tussen kerk en kunstenaar
- 211 De boekomslog voor Nieuwbarns
Het Roomsche Kerkgebouw (1908)
- 214 Boer en bourgeois als apostel
- 218 1909-1910
- 220 Het einde van het divisionisme en Toorops dualisme
- 223 *Ausstellung für Christliche Kunst* te Düsseldorf in 1909
- 224 **Moderne Kunstkring**
Openingstoespraak 6 oktober 1911
- 225 Toorops lezing bij de opening van de tentoonstelling van De Moderne Kunstkring (1911): een manifest
- 229 De spanning tussen figuratie en abstractie
- 230 De kruisweg voor de Sint-Bernulphuskerk in Oosterbeek
- 232 1914-1919
- 238 **Een bezoek bij Toorop in Domburg – Maria Viola**
- 239 *De Pelgrim*: terugblikkend voorwaarts
- 243 Verder op weg
- 244 De schuilplaats van kerk en staat
- 248 1919-1927
- 256 Een keuze uit de portretten
- 262 **Scheppingsproces**
- 270 **De omlijsting van het werk**
- 277 Register
- 279 Fotoverantwoording

1885-1886

26

37 *Au café*
(Café Mille Colonnes in Brussel), 1885
Olieverf, gedeeltelijk met paletmes
op doek, 74 × 64 cm
Particulier bezit

38 *Bloemenmarkt in Londen*, 1885
Olieverf op doek, 54,2 × 75,7 cm
Kröller-Müller Museum, Otterlo

39 *Les troubadours Londoniens*
(Straatmuziek in Londen), 1885
Olieverf op doek, 71 × 97,4 cm
Particulier bezit

40 *Trio fleuri*, 1885
Olieverf op doek, 110 x 95 cm
Gemeentemuseum Den Haag

59 *Bomschuit op het strand*, 1889
Potlood, zwart en kleerkrijt, aquarel
en gouache op karton, 64 × 74 cm
Particulier bezit

60 *Vervoer van een oude afgetakelde
bomschuit*, 1890
Olieverf, gedeeltelijk met paletmes en
gepointilleerd, op doek, 72 × 97 cm
Stedelijk Museum Amsterdam

61 *En levant l'ancre; marée haute*, 1890
Pen in inkt, waskrijt en pastel op papier
op karton, 67 × 75,4 cm
Kröller-Müller Museum, Otterlo

62 *Schelpenvissers*, 1891
Zwart en gekleurd krijt, pastel, pen in
zwart en potlood op papier op karton,
60,6 × 47,7 cm
Kröller-Müller Museum, Otterlo

63 Vloed, eerste helft 1891
Olieverf op doek, 67 x 76 cm
Particulier bezit

Het nieuwe en mystieke leven

44

64 Jan Toorop in zijn atelier met Charley, met op de achtergrond *De drie bruiden*, 1893-1894
RKD – Nederlands instituut voor kunstgeschiedenis

65 Omslagversiering voor de catalogus voor de *Tentoonstelling van Schilderijen en Teekeningen van eenigen uit de "XX" en uit de "Association pour l'Art"*, juli 1892

Proefdruk in blauw op papier, 19,5 × 24,2 cm; idem catalogus, Litho in donker blauw op papier, 16,9 × 20,6 cm
Bijzondere collecties, Universiteit Leiden

66 Georges Lemmen (1865-1916)
Portret van Jan Toorop, ca. 1889
Zwart krijt op papier, 53,5 × 39 cm
Museum de Fundatie, Zwolle

De strijd tussen goed en kwaad

Vanaf 1891 kwam Toorops ontwikkeling in een stroomversnelling, waarbij hij zich in de door hem gekozen richting door de kunstkritiek liet beïnvloeden. Naar aanleiding van zijn meest recente succes kreeg Toorop van de vooruitstrevende kunsthandel Oldenzeel in Rotterdam – die op dat moment ook werk van onder anderen Corot, Courbet en een belangrijk stuk van Segantini had hangen en in 1892 werk van Van Gogh zou exposeren – het aanbod er in november 1891 zijn werk te tonen. Naar aanleiding van deze presentatie schreef Johan de Meester een belangrijke voorbeschouwing over Toorops werk in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 18 oktober. Deze beschouwing moet Toorop zeker hebben aangesproken. Niet voor niets werd de tekst herdrukt in de door Oldenzeel uitgegeven brochure als toelichting op de *Permanente Tentoonstelling in de Kunstzalen Oldenzeel*.⁴³

‘Onze landgenoot, de heer Jan Toorop’ aldus De Meester, ‘heeft in de gelederen der buitenlandsche revolutionairen vooraan gestaan. Nu is hij in ons lieve vaderland teruggekomen, heeft zich in een dorpjen aan zee gevestigd, werkt daar ontzaglijk veel en... blijft er naar streven om, zoals professor Pierson het uitdrukte, “in zijn werk den persoon van den kunstenaar naar voren te doen treden.” Zoo er de eerstvolgende dagen in de kunstzalen des heeren Oldenzeel geen *tollé* geroepen wordt, als indertijd te Parijs tegen “Claude” [Lantier, waarvoor Cézanne en de impressionistische beweging model stond – G v W], dan ligt dit minder aan den heer Toorop dan aan ons publiek, dat de waarde kent der zelfbeheersching.’ De Meester verwees hier naar de lezing over ‘de nieuwe richting in de kunst in het algemeen’, die Allard Pierson (1831-1896) als eerste hoogleraar kunstgeschiedenis, esthetica en moderne talen en letteren aan de Universiteit van Amsterdam in de zomer van 1891 in Haarlem had gehouden.⁴⁴ Verder refereerde De Meester in deze tekst aan Zola’s roman *L’Oeuvre* uit 1886, besproken in

De Nieuwe Gids van dat jaar, over de fictieve, nooit tevreden kunstenaar Claude Lantier (waarvoor Cézanne en de impressionistische beweging model had gestaan), waarmee De Meester zijn bespreking uitvoerig had ingeleid. ‘Wij zeggen de “traditiën voortzetten”, zonder hiermede te willen beweren, dat de Claude’s van nu leerlingen zijn van de Claude’s, die in *L’Oeuvre* werden ten tooneele gevoerd. De school van het symbolisme beoogt geheel iets anders dan de school van het *plain air*. Dit alleen hebben de revolutionairen van toen en van thans gemeen, dat zij in hun artistieken afkeer van het banale, vóór alles, wellicht te veel, er op uit zijn nieuw te blijven in hun werk.’ Of zoals volgens De Meester een verder niet bij name genoemde, in Parijs symbolistisch werkende kunstenaar had gezegd: ‘wij moeten dus streven naar iets, dat nog niet is gemaakt.’

Tot slot concludeerde De Meester: ‘Nooit, wellicht, is er zulk een opgewekt, zulk een driftig leven in de schilderswereld geweest als tegenwoordig. Het is een bewonderenswaardige *struggle*. En bij dezen strijd is eisch het dragen van een harnas, dat heet individualisme. [...] Zijn die nooit tevreden zoekers onder de schilders, die zich independenten, symbolisten, vingtisten hebben genoemd, werkelijk naïef? Stellen zij zich tevreden met zulk een individualisme? Bij het beantwoorden van deze vraag, zou men zeer zeker niet mogen generaliseren. Al vereenigen zij zich in hunnen strijd lust tot keurbenden en groepen met eenen ijver, die zonderling indruischt tegen hun pogen naar persoonlijkheid, zij verschillen dikwerf geheel en al... en het onderscheid schuilt ook maar al te vaak hierin, dat de een wel, en de ander geen talent heeft.’⁴⁵

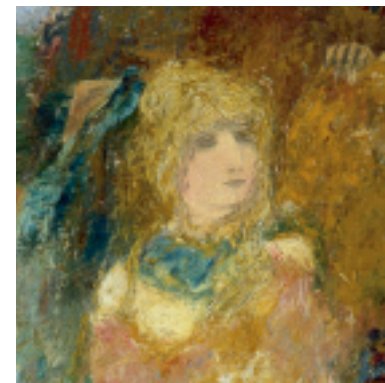
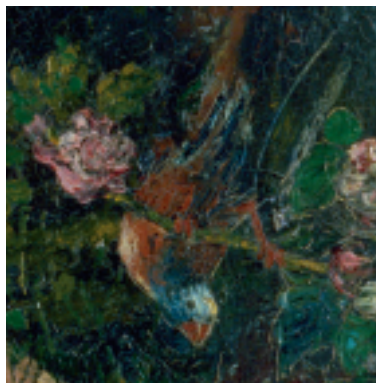
Vooraf De Meesters opmerking over het harnas dat de moderne kunstenaar dient te dragen, moet Toorop hebben aangesproken. Voor de omslag van de door hem georganiseerde *Tentoonstelling van schilderijen en teekeningen van eenigen uit de "XX" en uit de "Association pour l'Art"* in den Haagschen Kunstkring, vanaf 14 juli 1892, ontwierp hij een voorstelling,

- 43 De Meester, op.cit. (n. 25).
44 Pierson was hier hoogleraar in de periode 1877-1895.
45 De Meester, op.cit. (n. 25).

67 Illustratie voor 'De Zwaneridder' in *Een Boek van Verbeelding. Sproken en vertellingen door Louise Ahn-de Jongh*: 'Toen zij er een poosje gezeten had kwam er een groote sneeuwwitte zwaan aanzwemmen', ca. oktober 1891
Zwart krijt op papier, 30,8 × 38,7 cm
Rijksmuseum Amsterdam

68 Details van *Une Hétaïre* (De Hetaere), april 1892
Olieverf, keerzijde penseel en ingekraste lijnen, potlood op doek, 76 × 66 cm
Particulier bezit

46 V[eth, Jan], 'Aanteekeningen schilderkunst', *De Amsterdammer*, (24 juli 1892)787, p. 3.

47 [Jan] V[eth], 'Kunst. Nieuwe Belgen en Franschen in Den Haag', *De Nieuwe Gids*, (1892), p. 149.

waar, in de woorden van Veth, 'een stevig geharnast strijder tusschen takken met doornen heen, zijn intocht doet in den Haagschen kunstkring.' (afb. 65). Veth vervolgde in *De Amsterdammer* van 24 juli: 'Deze intocht der jonge Belgen in den Haag beschouw ik als een zaak van beteekenis. Hun wakkerheid en intelligente onderzoekingszin kan in Holland wat frissche lucht aanbrengen, die we best gebruiken kunnen.'⁴⁶ Op 10 juli had Veth deze belangrijke tentoonstelling al aangekondigd: 'In den Haagschen Kunstkring is men bezig een tentoonstelling bijeen te brengen van eenige Franschen en Belgen. Er komen heel impressieve teekeningen van Odilon Redon, uit de collectie van Edmond Picard te Brussel. Mooie portretten van Van Rysselberghe, waaronder een van zijn beste, dat van den poëet Emile Verhaeren. Van Signac buitengewone zeestukken, naar zijn neo-impressionistische formule. Georges Seurat heeft men slechts inkompleet vertegenwoordigd kunnen krijgen. Van Lemmen en Minne zeer suggestieve symbolieke dingen. Van Jan Toorop krijgt men er o.a. zijn geroemde Hetaïre. Toulouse-Lautrec zal er affiches hebben.' Uiteindelijk zou Toorop hier echter toch niet exposeren, al vermeldde hij later op de omslag van een exemplaar van de catalogus dat het 'zijn eerste tentoonstelling [in de] "Haagsche Kunstkring"' was (afb. 64). In *De Nieuwe Gids* gaf Veth de verklaring: Toorop 'die thans ook tot de Hollanders kan worden gerekend, [onthield] zich, als inrichter dezer tentoonstelling, zelf van exposeren'.⁴⁷

Van de tentoonstelling bij Oldenzeel in 1891 is geen catalogus bekend. Op basis van kritieken, waarin zestien werken met name worden genoemd, en op basis van Zilckens vermelding in 1898 bij zeven werken dat ze op de tentoonstelling waren te zien, valt echter met zekerheid te zeggen dat het een mooie presentatie moet zijn geweest van belangrijk werk vanaf 1885. Een groot aantal daarvan kwam hiervoor al ter sprake: *Gezicht op de Theems* en *La dame en blanc* uit 1885, *Omstreken van Broek in Waterland* uit 1889, *Le transport d'un bateau; marée basse*

en *En levant l'ancre; marée haute* uit 1890 en *Vloed*, *De zwervers in de duinen* en *Orgel* van nog recentere datum.

Bij Oldenzeel werden voor het eerst ook minstens vier nieuwe symbolistische werken tentoongesteld. Daaronder bevond zich de 'geheel zinbeeldige teekening', aldus De Meester, die 'eene hulde aan Wagner [bedoeld] te zijn.' Toorop zelf gaf deze tekening de titel *De toi, vil animal, – pour pétrir un génie, O fangeuse grandeur! Sublime ignominie!* (ook wel genoemd *Vrouw met papegaai*, afb. 84). Ook een andere tekening van 'een vijver met een zwaan en boomen er omheen, waarvan de takken in hun sierlijk buigen aan zwanenhalzen doen denken' vond De Meester iets Wagneriaans hebben. Het gaat om de tekening *Toen zij er een poosje gezeten had kwam er een groote sneeuwwitte zwaan aanzwemmen* die in prent is gezet voor het verhaal 'De Zwaneridder' in *Een Boek van Verbeelding*, waarvoor Toorop ook de band had ontworpen. Schrijver van het boek is Louise Ahn-de Jongh, de vrouw van de genoemde verzamelaar Ahn (afb. 441). Toorop schonk de tekening aan Albert Verwey (afb. 67).

Het derde nieuwe symbolistisch werk was het schilderij *Een Hetaere* (afb. 85). Qua techniek is het verwant aan nog drie andere werken uit 1891-1892, die tezamen, juist wat die techniek betreft, tot de meest uitzonderlijke werken uit Toorops oeuvre kunnen worden gerekend. Het lijken haast lineair geschilderde tekeningen op doek, waarvan De Meester opmerkte, 'dat Toorop naar eene teekening streeft, zorgvuldiger dan die van een der andere moderne Hollanders. Schilderen doet hij eigenlijk niet; hij werkt de kleuren niet mooi in elkander, hij geniet als hij werkt niet in de eerste plaats door het behandelen van het penseel; hij geeft wèl dikwijls mooie kleuren, maar in de eerste plaats is hij toch teekenaar – en dichter. [...] Toorop beproeft', zo vervolgde De Meester, 'telkens een ander procédé; hij werkt met olieverf, met waterverf, met krijt, zelfs met was; hij schijnt nu en dan het hout van het penseel in stede van het penseel zelf te gebruiken; hier en daar heeft hij in de verven gegraveerd; doch

69 Giovanni Segantini (1858-1899)
Punishment of Lust, 1891
Olieverf op doek, 97,5 × 171 cm
Walker Art Gallery

70 Henry van der Velde (1863-1957)
Tuinhoek, zomer 1892
Olieverf op doek, 17 × 67,5
Karl Ernst Osthaus Museum

71 Georges Lemmen (1865-1916)
Les xx. Catalogus van de achtste jaarlijkse tentoonstelling, Brussel, 1891
Particulier bezit

overall bedoelt hij – en dikwerf slaagt hij hierin – uit te drukken, niet het reëel aanschouwde, maar de gedachten en gevoelens, welke bij dit aanschouwen ontstonden in zijne rijke kunstenaarsziel.⁴⁸ Ook Emile Verhaeren schreef vol lof over *Een Hetaere*, die hij bij Les xx had gezien, in *La Nation* van 15 februari 1892.⁴⁹ Veth nam Verhaerens lof over en schreef in *De Amsterdammer* op 13 maart, dat 'De werking van het schilderij [...], wordt verhoogd door een buitengewone kleurenschittering, die half aan Monticelli, half aan Oostersch cloisonnéwerk denken doet.'⁵⁰ En Vermeylen schreef naar aanleiding van Toorops inzending naar Les xx: 'Jan Toorop, zeer receptief, doet meer en meer aan literaire schildering. Bij hem, een verrassend samensmelten van Oostersche en Noordsche gedachten en vormen. Een weelderige natuur, die veel opneemt en nog meer uit zichzelf geeft.'⁵¹ In de werken uit de hier genoemde groep is de verf met de keerzijde van het penseel bewerkt, is in de verf gekrast, zijn toetsen met een spatel aangebracht, en is hier en daar onder de dunne, transparante verf duidelijk een 'ondertekening' zichtbaar gelaten in zwart krijt, potlood of aangebracht met penseel, en zijn met zwart krijt verftoetsen afgebakend of opgewerkt. Op deze wijze zijn er fijne lineaire detailleringen en vlakke patronen in de werken ontstaan. Het gezicht van de hetaere is zelfs alleen in potlood uitgewerkt (afb. 68).⁵² Dat Toorop 'de kleuren niet mooi in elkander' werkte, zoals De Meester dat omschreef, betekende niet dat kleuren er voor hem niet toe deden. Toorop gebruikte 'felle contrasten van kleur', zoals hij later schreef, ter versterking van de emotionele betekenis van het werk.⁵³

In de fragiele penseelvoering en realistisch-symbolistische stijl is Toorops werk verwant aan dat van Giovanni Segantini (1858-1899) (afb. 69) en Henry van der Velde uit 1892 (afb. 70), waarmee hij bekend was.⁵⁴

Les Vieux songeurs crédules (Oude bijgeloovige Droomers)

Op de tentoonstelling bij Oldenzeel was ook de grote tekening *Les Vieux songeurs crédules* (afb. 78) aanwezig.⁵⁵ Deze waarschijnlijk omstreeks oktober 1891 voltooide tekening werd vervolgens in februari-maart 1892 bij Les xx (afb. 71) geëxposeerd onder de genoemde titel. Naar aanleiding van deze tentoonstelling verscheen in *De Vlaamsche Patriot* een spotprent met karikaturen van tien geëxposeerde werken van diverse kunstenaars, waaronder werk van Lemmen, Ensor, Seurat en ook twee werken van Toorop (afb. 79). In één van deze twee karikaturen met het onderschrift "Portret van mijne vrouw, mijn paard en mijn zwijntje", is duidelijk de tekening *Homme et femme du village* te herkennen, die sinds 1894 bekend staat onder de titel *Landelijke Drieeenheid* (sic, afb. 81).⁵⁶ Het werk op de andere karikatuur, met het onderschrift 'Twee influenzalijders uit het gesticht van St.-Gillis', kon pas in 2004 worden geïdentificeerd als de grote tekening *Les Vieux songeurs crédules* ('de twee Oude bijgeloovige Droomers'), waarvan tot nu toe ten onrechte werd aangenomen dat het dezelfde tekening zou zijn als *Hel en twijfel* (afb. 78).⁵⁷

Positiever over *Les Vieux songeurs crédules* dan de karikaturist in *De Vlaamsche Patriot* was Gust Vermeylen. 'Nevens doeken van diepen, ingezonken weemoed – [als] het *Kerkhof* [*De zwervers in de duinen*] – en zijn *Hétaire*', een wonderbare praal van rijke kleuren', schreef Vermeylen in *De Vlaamsche School*, 'zijn de twee Oude bijgeloovige Droomers een gewrocht van aangrijpenden en schrikkelijk vagen angst. Die twee oer-menschen – boven het kalme leven van het dorp geschilderd in kleine tafereeltjes, als oude Vlaamsche meesters plachten, – zien ze misschien in dien avondschemer het afsterven van een wereld, ongerust en bang in zijn ongelooft? Men wordt bekropen door een huivering, als bij het hooren van vreeselijke woorden, woorden van duisternis, maar half uitgesproken, en die na zich een vreeselijker raadsel laten hangen in het stilzwijgen, – of bij het staan in een kamer waar alles

48 De Meester, op.cit. (n. 25).

49 Emile Verhaeren, [...?], *La Nation*, 1891 (Zie Zilcken, op.cit. (n. 5), p.129).

50 [Jan] V[eth], 'Aanteekeningen schilderkunst', *De Amsterdammer*, (13 maart 1892)768, p. 3.

51 Gust Vermeylen, 'De xx te Brussel', *De Vlaamsche School*, nw. reeks, 6(1892), pp. 74-75.

52 Hellenberg Hubar, Bernadette C.M. van, met een bijdrage van Angélique Friedrichs, concept, begeleiding en eindredactie Gerard W.C. van Wezel, *De genade van de steiger. Monumentale kerkelijke schilderkunst in het interbellum*, Walburg Pers, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2013.

53 Brief van Toorop aan mevrouw Verburgt, 27 november 1917 (hierin geeft Toorop opnieuw een uitleg van *De sfinx*, *De drie bruiden* en *De nieuwe generatie*; particulier bezit).

54 Voor verdere literatuur zie Van Wezel, 'Lenore 1892', op.cit. (n. 13), pp. 47-49.

55 Zilcken, op.cit. (n. 5), p. 122.

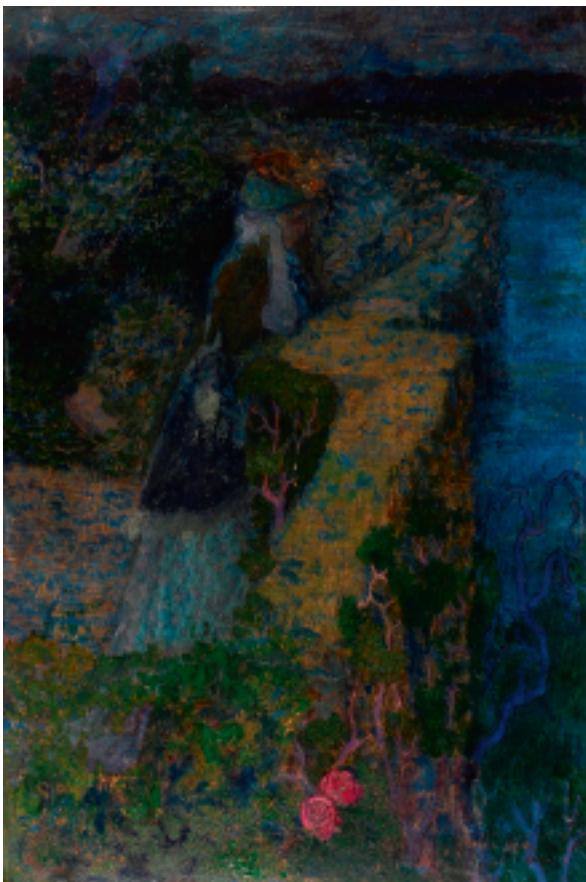
56 Phil Mertens, 'De brieven van Jan Toorop aan Octave Maus', *Bulletin Kon. Musea voor Schone Kunsten van België*, 18(1969)3/4, pp. 157-209, afb. 13.

57 Siebelhoff, 1973, op.cit. (n. *), Appendix A. Veiling Gros & Delettrez, Drouot Richelieu, Parijs, 26 mei 2004 (teruggetrokken). Pastel, 66 × 76. Ook in 2015 reageerde het veilinghuis na herhaaldelijk verzoek nog steeds niet de naam van de eigenaar door te geven.

83 *Weedom* (Jonge vrouw in een rivierlandschap),
vóór 24 september 1892
Olieverf en potlood over een ondertekening
in zwart krijt op karton, 51,4 × 34 cm
Dordrechts Museum, Dordrecht

84 *De toi, vil animal, – pour pétrir un génie,*
O fangeuse grandeur! Sublime ignominie!,
ca. oktober 1891
Zwart en gekleurd krijt, potlood en kleur-
potlood, gehoogd met wit waskrijt op papier,
54,4 × 35,4 cm
Gemeentemuseum Den Haag

54

85 *Une Hétaière* (Een Hetaere), ca. oktober 1891
Olieverf (onder meer met keerzijde penseel),
potlood en ingekraste lijnen op doek,
76 x 66 cm
Particulier bezit

Colofon

Een eerdere publicatie over Toorops oeuvre tot 1902 verscheen in: G. van Wezel, 'Streven naar iets wat nog niet is gemaakt. Presentatie en directe ontvangst van het werk van Jan Toorop in het fin-de-siècle' (in: Marian Bisanz-Prakken, *Toorop/Klimt. Toorop in Wenen: inspiratie voor Klimt*, 2006). De teksten van de twee eerste intermezzi zijn gebaseerd op idem, 'De wajangsyfiden van Jan Toorop', *Beyond the Dutch. Indonesië, Nederland en de beeldende kunsten van 1900 tot nu* (in: Meta Knol (e.a., red.), 2009) en 'De corresponderende syfiden van Jan Toorop' (*Kunstschrift*, 53(2009)4).

Deze publicatie is verschenen ter gelegenheid van de tentoonstelling *Jan Toorop. Zang der tijden*, te zien in het Gemeentemuseum Den Haag van 26 februari t/m 29 mei 2016.

Uitgave

Gemeentemuseum Den Haag
(www.gemeentemuseum.nl)
WBOOKS, Zwolle
(www.wbooks.com)

© 2016 Gerard van Wezel /
WBOOKS / Gemeentemuseum Den Haag

Concept tentoonstelling

Gerard van Wezel

Uitvoering concept tentoonstelling

Hans Janssen
Gerard van Wezel

Coördinatie bruiklenen

Esther van der Minne

Vormgeving tentoonstelling

Steven Baart, Typography Interiority &
Other Serious Matters
Lyske van der Brug, Foto & Vorm

Auteur catalogus

Gerard van Wezel

Redactie

Paul van den Akker

Eindredactie

Paul van den Akker
Hans Janssen

Ontwerp en productie catalogus

Els Kerremans, Typography Interiority &
Other Serious Matters

Beeldresearch

Vivien Entius

Fotografie / beeldbewerking

Peter Cox
Alice de Groot
Pieter Reinink
Dwi Tartidji

Verkoop en distributie

www.wbooks.com

Druk en afwerking

Printer Trento, Italië

De tentoonstelling in het Gemeentemuseum Den Haag en deze publicatie zijn mede mogelijk gemaakt door

FONDS 21

VSBfonds,
iedereen doet mee

en het K.F. Hein Fonds, Stichting De Gijselaar-Hintzenfonds en Stichting Gifted Art.
Met dank aan Hizkia van Kralingen.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.
© c/o Pictoright Amsterdam 2016.

ISBN 978 94 625 8131 9

Omslag

Details van *Affiche voor de 'Delftsche slaolie'*, 1894
Litho in violet en citroengeel op papier,
85 × 54 cm
Gemeentemuseum Den Haag

ISBN 978 94 625 8142 5

Omslag

Detail van *Le Désir et l'Accomplissement*
(*'Verlangen en Bevrediging'*), tweede helft 1893
Potlood, zwart krijt, geel en blauw pastel, wit
gehoogd, op beige papier/karton, 76 × 90 cm
Musée d'Orsay, Parijs

Onbekende fotograaf

Opname van *Verlangen en Bevrediging*
in de oorspronkelijk binnenlijst, 1896
RKD – Nederlands instituut voor
kunstgeschiedenis

NUR 646

9 789462 581319